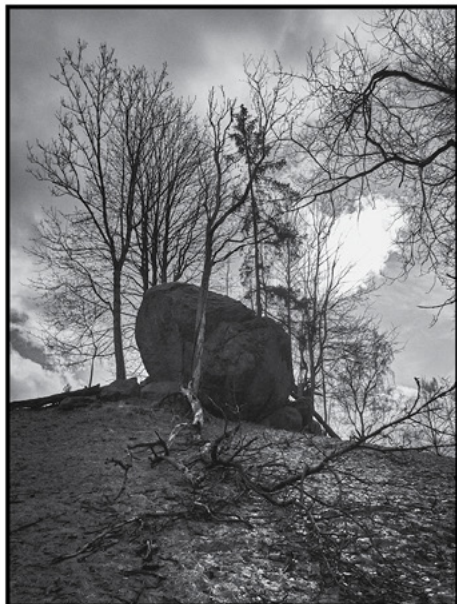

KAŽDÝ ZA SEBE A BŮH PROTI VŠEM

Werner
Herzog

VOLVOX
GLOBATOR

KAŽDÝ ZA SEBE
A BŮH PROTI VŠEM
vzpomínky

Werner
Herzog

Vydání knihy podpořilo Ministerstvo kultury České republiky

The translation of this work was supported by a grant from the Goethe Institut

Copyright © Carl Hanser Verlag GmbH & Co. KG, München, 2022

Translation © Radovan Charvát, 2024

ISBN 978-80-7511-781-6

ISBN 978-80-7511-782-3 (epub)

ISBN 978-80-7511-783-0 (pdf)

Enkidu hořce vzdychl a řekl:
„Gilgameši, strážce v lese nikdy nespí.“
Gilgameš odpověděl: „Kde je ten muž,
který se může vyšplhat až k nebi?“

PŘEDMLUVA

Původně měl můj film *Aguirre, hněv Boží* končit takhle: na voru španělských dobyvatelů jsou po dosažení ústí Amazonky už jen mrtví, jediným žijícím je mluvící papoušek. Když atlantský příliv zažene vor zpátky do mohutné řeky, papoušek bez ustání křičí „Eldorádo, Eldorádo“. Až při natáčení jsem přišel na mnohem krásnější řešení: vor zaplaví stovky malých opiček a Aguirre před nimi blouzní o své nové světové říši. Nedávno jsem narazil na nezaručené vylíčení konce historicky doloženého Aguirra. Když ho všichni opustili a on zabil svou dceru, aby nemusela přihlížet jeho hanbě, přikáže svému poslednímu věrnému muži, aby ho zastřelil. Ten přiloží mušketu k líci a střelí ho do prsou. „To nic není,“ prohlásí Aguirre a přikáže mu, aby vystřelil ještě jednou. Muž ho zasáhne do srdce. „To by mělo stačit,“ řekne Aguirre a zhroutí se mrtev k zemi.

Jsem si jistý, že alternativa s opicemi je nejkrásnější ukončení filmu, ale ptám se, kolik možností, kolik neprožitých alternativ jsem já sám stále měl, nejen při vymýšlení příběhů, ale v životě samotném, aniž se kdy uskutečnily, nebo se tak stalo až o mnoho let později.

Titul téhle knihy jsem už jednou použil u filmu *Kašpar Hauser*, ale téměř nikdo nebyl schopen si ho správně vyložit. Tady se o to pokouším podruhé. Možná že až příliš vyznívá po mně, osamělém bojovníkovi. Pravda je, že jsem měl kolem sebe téměř vždycky spolupracovníky, rodinu, ženy. O těch se až na několik málo v téhle knize nic nedozvíte.

Všichni to byli bez výjimky samostatní, silní, krásní a inteligentní lidé. Bez nich bych byl jen stínem sebe sama.

Kam až člověka, mě, zavál osud? Kolik nových obrátů propůjčil životu? Mnohé, jak vidím, je ale neměnné – vize, která mě nikdy neopustila, a jako u dobrého vojáka i pocit povinnosti, loajality a odvahy. Chtěl jsem být vždy na předsunutém stanovišti, na poslední výspě, odkud už všichni uprchli. Kolik věcí se dalo předvídat? Od japonského vojáka Hiroa Onody, který se vzdal až devětadvacet let po konci druhé světové války, jsem se dozvěděl, že za večerního světla lze cíleně vypálenou kulku rozpoznat jako světelnou střelu. Na chvíli je pak možné spatřit budoucnost.

Právě jsem dopisoval závěr téhle knihy, když jsem náhle vzhlédl, protože jsem za oknem zahlédl jakýsi záblesk, cosi jako měď lesklého a světlezeleného, co se ke mně rychle blížilo. Nebyla to ale zbloudilá nepřátelská kulka, nýbrž kolibřík. V tu chvíli jsem se rozhodl, že dál už psát nebudu. Poslední věta končí prostě tam, kam jsem při psaní právě dospěl.

Kolem poledne pláč žen ustal. Některé křičely a rvaly si vlasy. Když odešly, vstoupil jsem dovnitř. Byl to malý kamenný domek u hřbitova, v obci Chora Sfakion na jižním pobřeží Kréty, jen pár domků rozptýlených po strmých skalách. Bylo mi šestnáct. Do maličké síňky posledního pomazání nevedly žádné dveře. Uvnitř v pološeru jsem uviděl dva mrtvé, leželi tak blízko vedle sebe, že se skoro dotýkali. Oba to byli muži. Později jsem se dozvěděl, že se v noci vzájemně pobili; v tomhle odlehlém, archaickém kraji existovala ještě krevní msta. Vzpomínám si jen na tvář mrtvého, který ležel vpravo. Byla modrá jako šerík a částečně i žlutá. Na nosních dírkách měl dva velké chomáče vaty, nasáklé starou krví. Dávka broků ho zasáhla do prsou.

Po příchodu tmy jsem vyjel na moře. Několik nocí jsem pracoval na rybářském člunu; muselo to být těch několik nocí kolem novoluní, když nesvítíl měsíc. Člun táhl za sebou na širé moře šest loďek, *lampades*, v každé po jednom muži. Tam nás na vzdálenosti jednoho kilometru rozdělili, odpojili a nechali samotné. Moře bylo zrcadlově hladké, žádné vlny, voda jako olej. K tomu obrovské ticho. Každá loďka měla velkou karbidovou lampu, s níž ozařovala mořskou hlubinu. Lákala tak ryby a především sépie. Ty se lovily velmi zvláštní technikou. Na konec vlasce se připevnil světlý kousek voskovaného papíru, asi tak ve tvaru a velikosti cigarety, který měl sépie přilákat. Objímaly pak svou zdánlivou kořist chapadly s přísavkami. Aby se jí mohly pevněji přidržet, přidával

se na konec svítící návnady věnec z drátěných štětín. Bylo třeba vždy přesně vědět, jak hluboko se návnada do vody ponořila, protože ve chvíli, kdy byly kalamáry vytaženy z vody, okamžitě kořist pustily a spadly zpátky do moře. Konec vlasce o délce paže bylo třeba vytáhnout z vody tak rychle, aby sépie jedním švihem přistály v lod'ce.

První noční hodiny jsme trávili bez pohnutí čekáním, dokud nezačalo umělé světlo lampy působit. Nade mnou se rozprostíral vesmírný dóm, hvězdy byly takřka na dosah a se mnou se v té kolébce nekonečnosti všechno houpalo. A pode mnou, jasně ozářena světlem karbidky, byla hlubina oceánu, který jako by s kopulí nebeské klenby vytvářel jeden spojitý vesmírný prostor. Místo hvězd v něm byly všude malé, stříbrně se třpytící rybky. Usazen v jedinečném vesmíru, nahoře, dole, všude, kde se už všem zvukům nedostávalo dechu, jsem náhle pocítil, jak se mě zmocňuje nepopsatelný úžas. Byl jsem si jistý, že tady a teď vím všechno. Úplně jasně jsem před sebou spatřil svůj osud. A taky jsem věděl, že po takové noci už nebude dost dobře možné, abych ještě zestárnul. Byl jsem si naprosto jistý, že nikdy nedosáhnu osmnácti let, protože poté, co se mi dostalo takového osvětlení a milosti, už pro mě nikdy nebude platit obyčejný čas.

2

EL ALAMEIN

Před jistou dobou jsem ve svých podkladech našel tužkou psanou pohlednici od matky s datem 6. září 1942. Známkou s portrétem Adolfa Hitlera je na ní už předtištěna. Razítko je dobře rozpoznatelné: *Mnichov, hlavní město hnutí*. Pohled je adresován *Panu prof. Dr. R. Herzogovi s rodinou v Großhesselohe u Mnichova*. Tedy mému dědečkovi Rudolfovi Herzogovi, patriarchovi rodiny. Mého otce matka zřejmě neuvědomila.

„Milý otče,“ píše dědovi, „sděluji Ti, že jsem včera večer porodila syna. Bude se jmenovat Werner. S pozdravem, Liesel.“ Jméno Werner bylo aktem vzdoru vůči mému otci, který mi určil jméno Eberhard. V době mého narození sloužil jako voják ve Francii, ne přímo na frontě, ale protože se uměl v životě leccemu vyhnout, na jedné ze základen v zázemí, kde se rozdělovaly zásoby, především potraviny. Zplodil mě krátce po Novém roce, během své poslední válečné dovolené. Matka později přišla na to, že prvních deset dní, plnou polovinu této dovolené, strávil u milenky, a až pak se objevil u ní.

Narodil jsem se přesně před rozhodujícím obratem druhé světové války. V Rusku se wehrmacht pokusil obsadit Stalingrad, což vedlo během několika málo měsíců ke katastrofální německé porážce na východě. V severní Africe se německý generál Rommel pokusil proniknout až k El Alameinu, jeho snaha však záhy vyústila pro takzvanou Tisíciletou říši v podobnou pohromu. Později, když mi bylo třiaadvacet a prchal jsem

hlava nehlava z USA, protože jsem porušil americké vízové podmínky a hrozilo mi vypovězení zpátky do Německa, jsem utekl do Mexika, kde jsem si musel nějak vydělávat. Abych přežil, nechal jsem se zaměstnat jako clown u *charriadas*, což byla mexická forma rodea, a jezdil jsem v aréně na mladých býcích, ačkoli jsem do té doby neseděl ani na koni. Vystupoval jsem pod uměleckým jménem *El Alamein*, protože mé skutečné jméno nedokázal nikdo správně vyslovit a pro jednoduchost mi prostě říkali *El Aleman*, Němec. Já ale trval na *El Alamein*, protože mě při mém vystoupení pokaždé pro pobavení publika a v tiché vzpomínce na německou porážku v severoafrické poušti pořádně zvalchovali. Každou sobotu si pak mohli diváci tuhle porážku znovu užívat, lépe řečeno zranění, která jsem si při tom nutně přivodil.

Pouhé dva týdny po mém narození bylo hlavní město nacionálně-socialistického hnutí Mnichov vystaveno jednomu z prvních náletů. Matka tehdy žila uprostřed města v podkrovní mansardě v Elisabethstraße 3. O třináct let později se přestěhujeme do penzionu ve stejném domě, jen o patro níž, kde pak zažiju běsnícího Klause Kinského při jeho pověstných záchvatech zuřivosti. Ale v roce 1942, v době, na niž si už nevzpomínám, bylo mnoho okolních staveb srovnáno se zemí a silně poškozen byl i dům, v kterém jsem právě začínal žít. Matka mě našla v kolébce pod silnou vrstvou skleněných střeptů, úlomků cihel a sutě. Vyvázl jsem bez sebemenšího zranění, ale ona se tak vyděsila, že mě i se starším bratrem Tilbertem sebrala a uprchla z města do nejdlejší horské obce v Bavorsku, do Sachrangu, který ležel v těsném údolí přímo u hranic s Rakouskem. Tam jsem vyrůstal. Matka znala ve vsi několik místních lidí a s jejich pomocí našla přístřeší mimo obec, na statku u Bergerů - ne na hospodářství samotném, ale v nedalekém takzvaném výměnku, nevelkém stavení, jež podle bavorských zvyků sloužilo k dožití starému páru hospodářů poté, co předali dvůr nejstaršímu synovi. Obývali jsme přízemí, nad námi byla ještě ubytována rodina uprchlíků ze severoněmeckého Hamelnu.

K vyprávění o svém otci a jeho rodině se ještě dostanu. Nejprve ale k matčině rodině Stipetićů, která pocházela z Chorvatska, původně z dalmatského Splitu, a později přesídlila do Záhřebu v době, kdy se to

město ještě jmenovalo Agram. Moji předkové tam byli v 19. století vysokými správními úředníky a důstojníky, dědeček byl dokonce majorem v habsburském generálním štábu, ale toho jsem nikdy nepoznal, protože zemřel, když bylo mé matce teprve osmnáct. Podle toho, co mi vyprávěla, měl sklon k surreálním žertům a absurdnostem. Dva roky byl posádkou v Üsküpu, dnešním Skopje, a po celou dobu nosil jen jednu rukavici. Později si v jedné vídeňské kavárně stáhl před číšníkem důstojnické rukavice a k údivu všech měl jednu ruku opálenou dohněda a druhou sněhobílou. Jako v nějakém rebelantském vzdoru hrával v gala uniformě s kluky z ulice kuličky a předváděl se bizarními, nevojenskými činy. Tahle chorvatská část mé rodiny smýšlela nacionalisticky a stála o nezávislost Chorvatska na dualistické rakousko-uherské monarchii, což později vyústilo ve fašismus. S podporou Hitlera získal v Chorvatsku na tři roky moc fašistický vůdce, *poglavnik*, a celá ta hrůza skončila až se závěrem války.

Moje babička byla měšťanka z Vídně a matka k ní nikdy neměla vřelejší vztah, protože se po celý život nedokázala pro tyhle kruhy nadchnout. Já babičku znal jen z několika málo návštěv a živě si už jen vzpomínám, jak jsem ji navštívil spolu s matkou nedlouho před její smrtí v domově pro přestárlé. Byla zmatená, a když jsem jí na její požádání podal sklenici vody, kterou jsem natočil u umyvadla, neustále jen opakovala, jaká je to „delikatesa“, upíjela ji po malých doušcích a pořád děkovala za tu výjimečnou lahůdku.

Matčina mladší sestra Lotte se téhle rakouské babičce hodně podobala a k mé matce neměla niterný vztah. Byla to velmi dobrosrdečná žena se dvěma dětmi, synkem a dcerkou. S tímhle bratrancem, který byl o pár let starší než já, jsem si dobře rozuměl, a sehrál taky určitou roli v jednom dramatickém okamžiku mého života, když jsem se ve svých třiatdvaceti letech poprvé vrátil z USA do Německa. Má první velká láska zůstala doma, ale v tu dobu byl už náš vztah delší dobu problematický, protože můj život se v těch letech prudce vyvíjel a já se jí odcizoval. Poznal jsem ji, když jsem pracoval v malém kovo zpracujícím závodě jejích rodičů v nočních směnách jako bodový svářeč. S tím jsem začal už během studií na gymnáziu, protože jsem potřeboval peníze na své

první filmové produkce. Snad že neměla žádnou jistotu, když jsem jí před svým odjezdem nenavrhl, abychom se zasnoubili, vdala se během mého pobytu v USA za zmíněného bratrance, aniž mi o tom dala vědět. Když jsem se vrátil, byla právě zpátky ze svatební cesty, ale přesto se mnou ještě prohýřila několik dní a nocí, i když ani ona, ani já jsme už neměli sílu to zvrátit. Protože se nechtěla vracet rovnou ke svému muži, mému bratranci, odvezl jsem ji k rodičům, kteří mě už se svými čtyřmi syny očekávali. Možná byli jen tři, ale v mých vzpomínkách se nadmulí do podoby opravdové přesily. Nechtěl jsem svou milou jen tak vysadit před domovským prahem, byl jsem ochoten postavit se jim tváří v tvář. Její bratři byli bavorští siláci nejhrubšího zrna, všichni hráli lední hokej a hrozili, že jen co se objevím, na místě mě odpraví. Její rodiče mi právem vyhrožovali v podobném stylu. Ale nebál jsem se a vešel jsem do domu. Den předtím došlo mezi mnou a mým bratrancem ke zvláštní konfrontaci, doslova jsme se spolu o mou milou přetahovali. Dodnes jsem si jistý, že k žádným násilnostem nedošlo, jeden druhého jsme se ani nedotkli, ale přesto jsem měl ještě několik dní nateklou lícní kost, jako by mě byl praštil. Až po čtyřiceti letech jsem se s ním krátce setkal při jedné rodinné narozeninové oslavě, ale už nikdy jsme se nesblížili, přestože jsme o to oba stáli.

Mou milou jako by od této mé první cesty do USA začalo pronásledovat nějaké prokletí, zdálo se, že neustále přitahuje neštěstí. S mým bratrancem měla dvě děti, ale manželství se rozpadlo. Ani další spojení s jinými muži neskončila šťastně. Nakonec se zabila skokem z Großhesseložského mostu. Na mých a jejích starých fotkách vypadáme úplně bezstarostně, unášeni jakýmsi pocitem lehkosti, za nímž ještě nebylo možné tušit nadcházející pohromu. Dodnes mě trápí, že jsem ji vlastně už během svého pobytu v USA opustil, aniž jsem v sobě našel odvahu být k ní otevřený. Ženy byly v mém životě často spojeny s dramaty, což bylo nejspíš tím, že vždy byly ve hře hluboké city. Ale já nikdy to velkolepé mystérium a agonii lásky úplně nepochopil. Zkrátka téměř nikdy jsem neměl povrchní vztahy, poháněl mě vždy démon lásky, ale bez žen by můj život nebyl ničím. Někdy si představuju svět, v němž nejsou žádné ženy, jen muži. Bylo by to nesnesitelné, takový svět by byl velmi

chudý a potácel by se z jedné prázdnoty do druhé. Ale měl jsem i hodně štěstí, pravděpodobně víc, než jsem si zasloužil.

Má rodina z otcovy strany se skládala z akademiků. Kořeny má ve Švábsku, ale jedna větev patřila k hugenotům s přídomkem de Neufville, kteří pravděpodobně uprchli koncem 17. století jako francouzští protestanti před pronásledováním do Frankfurtu. Můj hlouběji do minulosti sahající rodokmen mě nikdy zvláště nezajímal, ale vzpomínám si, že otec pátral v minulosti a zjistil, že bychom měli být spřízněni s matematikem Gaußem a s několika dalšími slavnými historickými osobnostmi, dokonce snad s Karlem Velikým, ale to bude asi čistě statisticky platit o většině Němců a Francouzů. Ve skutečnosti šlo otci spíš o to, aby nám dodal trochu na významu, ale my jsme nic takového neměli. Jednoho z mých nevlastních bratrů, Ortwina, jehož skoro neznám a který pracoval během svých toulek po světě pro jakýsi napůl podvodný oborový adresář, zanesl otec do našeho rodokmenu jako *vědecky zaměřeného cestovatele*, skoro jako by šlo o nového Alexandra von Humboldta. Staršího z obou mých nevlastních bratrů, Markvarta, znám o něco líp, je z nás sourozenců jediný, který má dokončené vzdělání. Oba mí bratři však vstoupili do života poznamenání, neboť měli na rozdíl ode mě smůlu, že vyrůstali u mého otce. Markvart vystudoval katolickou teologii a téma jeho doktorské práce byla nábožensko-filozofická interpretace údajného sestoupení Ježíše Krista do podsvětí mezi mrtvé.

Ella, má babička z otcovy strany, velká, statná žena, z níž se postupně stávala díky jejímu silnému charakteru hlava celého rodinného klanu, mi umožnila nahlédnout hlouběji do historie mé rodiny, přesněji provést tunelový vrt a proniknout do hlubin života toliko dvou osob, mé babičky samotné a její babičky, mé praprababičky. Pouze tahle jediná hlubší sonda do našeho rodokmenu mě vždy zajímala. Ella si psala paměti, jež nazvala *Mým dětem a vnukům*, a doprovodila je komentářem: *Tak, tak, jste zvědaví a chcete vědět, jak si dědeček babičku vzal.* A pod tím: *Vánoce 1891.*

Vzpomínky mé praprababičky se vracejí zpět až do roku 1829. Vyrůstala ve Východním Prusku. *Má milá dceruško*, píše babička mé babičky, *kdypř jsem se Ti v létě v dopise zmiňovala o svých zážitcích a vzpo-*

mínkách ze starého domova, napsalas mi, že by tě potěšilo, kdybych písemně zaznamenala některé z příběhů svého dětství, o nichž jsem vyprávěla. Má nejstarší vzpomínka, kterou si živě vybavuji, sahá až do mého třetího roku. Myslím, že to muselo být v roce 1829. V myšlenkách se vidím v našem obývacím pokoji na zámku Gilgenburg. Matka, jejíž tahy tváře mi už z paměti vymizely, sedí na židli u šicího stolku na vyvýšeném stupínku u okna, neboť ta u nás byla poměrně vysoko nad podlahou, a zabývá se ruční prací; namáhavě šplhám na stupínek a k její židli; stojím za matkou a snažím se jí po dětském způsobu hladit a urovnávat vlasy. Pak zase přijde den, který mám dodnes živě před očima a na nějž nikdy nezapomenu – jsem v matčině ložnici, je dopoledne, matka už vstala z postele a leží na pohovce, já si vedle ní hraju; musí tam ovšem být ještě někdo další, protože slyším, jak říká: „Ztratila vědomí.“ Stejný hlas svolává lidi, ti přicházejí, zdvihají matku a pokládají ji na postel. Nato někdo volá: „Pánev se zhavým uhlím, pro zahřátí nohou.“ Třou jí a zahřívají nohy, ale marně, už se nezahřály. – Jak jsem později slyšela, byl to první den, kdy vstala z postele po narození synka. Bratříček byl mrtvý a vzpomínám si, že mě zavolali, abych se podívala.

K otcovu majetku, píše prababička – vzpomínka se váže k době, kdy jí muselo být tak šest nebo sedm let –, patřilo spolu s velkými lesy i množství divoké zvěře, především divočáků v rozlehlých dubinách, a taky hodně vlků. Když jsme někdy večer projížděli lesem, koně se najednou zarazili, a když jsme se rozhlédli, spatřili jsme v křoví záblesky několika nazelenalých očí. Každoročně se konal velký lov, vláda vypisovala odměnu za každého zastřeleného vlka. Dokud byli ještě vlci, byla přirozeně i mláďata. Tu a tam lesníci naráželi při svých toulkách po lesích na brlohy s vlčaty. Když pak večer staří vyrazili za potravou, lesníci jim vybrali mláďata, strčili je do pytle, donesli je domů a vysypali je před námi v pokoji, abychom si s nimi hrály. Poskakovaly jsme radostí a škádlily je, až se vlčata dala do hlasitého vytí. Končilo to ovšem jejich smrtí. Uši a paznehty se připevnilly ke kusu lepenky, a když se s příslušným ověřením poslaly vládě, byla vyplacena prémie. Vlci byli tak troufalí, že občas unikli až do zahrad

a odnesli si husu nebo někdy pastýřům ze stáda i ovci. Stejný osud stihl mou kozu, k níž jsem měla vřelý vztah. Pastýřům se ještě podařilo vlka křikem a s pomocí psa zahnat, ale ubohá koza už měla prokousnuté hrdlo. Protože na noc byli koně a dobytek zaháněni na trávu do zahrady, museli být i tam chráněni proti vlkům. Večer po návratu z pole byla zvířata natírána silně zapáchajícím olejem, myslím, že se mu říkalo „francouzský“, který měl vlky odpuzovat. Skotu se natíral na hlavy a mezi rohy, protože ten se při obraně srážel zadky k sobě a bránil se rohy. Koňům se natíraly ocasy a zadky, protože se k sobě sráželi hlavami a útoky vlků odráželi vyhazováním kopyt. Přesto si vzpomínám, že jednou ráno přivedli koně s úplně rozervaným a potrhaným zadkem, takže musel být utracen...

Státek v Sachrangu jsem stejně tak vnímal jako neustálými nebezpečími prostoupenou idylu, ovšem vynucenou katastrofami, pokřivenou realitou a proudy uprchlíků druhé světové války. Ještě než jsem začal chodit do školy, vzpomínám si, jak jsme jednou pásli se starším bratrem Tillem krásy z Langovic statku. Jako malí jsme kamarádili s Eckartem, selským synkem, jemuž jsme neřekli jinak než *Máslo*, protože otec, který s ním zacházel surově, ho nechával tlouct ze smetany máslo. Pasení krav nám vyneslo první vydělané peníze, nebylo jich mnoho, ale posilovaly v nás pocit samostatnosti. Možná jsme si dokonce vydělávali už dřív, když jsme s malým haflingem přivázeli nahoru do Geigelsteinu pivo a limonády. Nalevo na hřbetě měl ten koník přivázaná nosítka na pivo, napravo na limonádu, a my dokázali celou tu dlouhou cestu vyběhnout téměř v poklusu až na Oberkaser, což byla pastvina nad obhospodařovanou Prienskou chatou. Výškový rozdíl ze Sachrangu je dobrých osm set metrů a my byli bosí, protože jsme na léto neměli boty. Ty byly jen na podzim a přes zimu až do konce dubna, zatímco v květnu, červnu, červenci a srpnu, tedy v měsících bez *r* (Mai, Juni, Juli, August), jsme pod koženými kalhotami neměli ani spodky. Ted' vede nahoru silnice, ale tehdy jsme to hnali po kamenité stezce a dokázali být nahoře za hodinu a patnáct minut. Dneska na to turisti potřebují skoro čtyři hodiny. Na Oberkaseru žila rodina salašníků, mezi nimi taky jedna mladá žena, Mare. Jako jediná tam zůstávala přes celý rok a říkalo se,

že od té doby, co se dole zamilovala a její milý ji nechal, už nechce mít s údolím a tamními lidmi nic společného. Když jí byl rok, strčil ji otec do ruksaku a vynesl ji nahoru. Od té doby žila tam v kopcích a do údolí se od svého mládí podívala za celých šedesát let jen jednou, když musela kvůli vyplácení renty podepsat nějaký papír. Před několika málo lety, krátce před její smrtí, jsem se s ní nahoře setkal spolu se svým mladším synem Simonem. Bylo jí už přes devadesát, byla celá rozježená a zpustlá, přestože se o ni lidé starali. Z nedaleké chaty horské služby za ní téměř každý den někdo z mladých zašel, aby na ni dohlédl. Jeden z nich ji občas i učesal a jí dělalo dobře, že jí vlasy upravuje takový mladý, silný muž. Přežívala zimy a léta, déšť i bouřky. Nedlouho před mou návštěvou pohřbila celou její salaš obrovská lavina a muži z horské služby tak dlouho hloubili kolmou, několik metrů hlubokou šachtu, dokud se k Mare neprohrabali a ještě živou ji nevytáhli z jinak úplně nedotčeného kamenného stavení. Když jsem se s ní setkal, měla právě v nové chalupě od muže, který se o ni tak dojemně staral, zabudované topení, jež se zapínalo a vypínalo automaticky podle venkovní teploty. Mare totiž našli jednou v posteli skoro zmrzlou, a jindy se zase hořícím roštím sama bezmála podpálila. Příslušné úřady v Aschau zvažovaly, zda ji neumístí do starobince, ale ona se vytrvale bránila, až bylo rozhodnuto, že smí zemřít tam, kde měla vždycky svůj domov. Jen matně si ještě Mare pamatovala na dva kluky, kteří za ní před sedmdesáti lety chodívali s haflingem. Někdy za špatného počasí jsme s bratrem nahoře na kopci přespali na seně a dolů pak vyráželi časně ráno, protože jsme museli nejdříve vrátit koně a zkasírovat padesát feniků, než jsme mohli uhánět do školy.

Protože cesta nahoru k pastvině byla plná ostrého kamení, které nebylo pod trsy trávy vidět, mívali jsme odřené a zakrvácené nohy. V létě jsme jednou celí zízivní vpadli do stáje horské chaty Schreckalm, kde se bratr hned přitočil ke krávkě, aby si ji rychle podojil. Byla to ale jalovice, a ta se po něm tak ohnala, že v tu ránu letěl zadkem napřed ze stáje. Z těch let v Sachrangu dokážu ještě dneska podojit krávu a taky na jiných lidech poznám, že to umějí, stejně jako člověk někdy pozná advokáta nebo řezníka. Moje vědomosti o dojení mi přišly mnohem později

vhod u astronautů, kteří tvořili posádku kosmické lodi. Fascinovala mě totiž kosmická mise k průzkumu Jupitera, která byla nesmírně obtížná a provázená nezdary. Roku 1989 byla vesmírná sonda Galileo po mnohých odkladech a změnách plánů vystrčena z raketoplánu hlouběji do vesmíru, a aby dosáhla nezbytné rychlosti, bylo jí třeba nejprve prohnat jednou kolem Venuše a dvakrát kolem Země, aby jí gravitace obou planet udělila dostatečnou odstředivou rychlost. Celý podnik trval čtrnáct let a na konci mise, když už sonda Galileo neměla téměř žádné vlastní palivo, se roku 2003 NASA rozhodla vyvést ji se zbytkem jejích sil z oběžné dráhy jednoho z Jupiterových měsíců a vydat ji napospas gravitaci téhle obrovské planety. Nebylo záhodno znečistit Jupiterův měsíc Europu, na němž se podle předpokladů nacházel pod silnou vrstvou ledu kapalný oceán a možná i formy mikrobiálního života, a tak nechali sondu Galileo, aby se zřítila do plynového obalu Jupitera, kde se jako žhavá plazma roztavila a shořela. Téměř všichni vědci a technici, kteří na tomhle podniku pracovali, se k zániku sondy sešli v řídicím středisku celé mise v kalifornské Pasadeně, a já se o tom doslechl. Chtěl jsem u toho v každém případě být, protože jsem věděl, že mnozí ze zúčastněných to budou oslavovat šampaňským a další, jak jsem předvídal, budou truchlit. Nedostal jsem povolení se té události zúčastnit, a tak jsem přešel drátěný plot chráněného území, ovšem překonat strážu u vstupu do řídicího střediska se mi už nepodařilo. Jeden z fyziků, kterému jsem za to dodnes vděčný, si mého zadržení všiml, poznal mě a zavolal do centrály NASA ve Washingtonu. Náhodou tam právě měli rozhodující lidi poradu a ze sálu vyvolali samotného šéfa celého úřadu, protože jsem slíbil, že ho vyruším nanejvýš na šedesát vteřin. Měl jsem štěstí, viděl některé z mých filmů, a tak jednoduše vydal příkaz: „Pusťte toho šílence s kamerou dovnitř.“ Ten den na mě udělalo největší dojem především to, že téměř všichni zúčastnění plakali, a pak, zatímco stále ještě přicházely signály od Galilea, jak v jednom okamžiku náhle oznámili, že nastal okamžik smrti sondy. Přestože od ní dál přicházely signály, předem to spočítali, neboť sonda vysílala data ještě dalších dvaapadesát minut, což byla právě doba, kterou potřebovaly signály mezitím už mrtvé a roztavené sondy, aby dorazily k Zemi.

To mě přimělo pátrat dál. V jednom archivu jsem našel nádherné filmové záznamy na 16mm celuloidovém pásu, které natočili astronauti během své činnosti v raketoplánu. Domnívám se, že to byly jediné filmové záběry v tomhle formátu, filmové svitky byly ještě v kopírce zavařeny do plastu a nikdo s nimi už dál nic neprováděl. Už tehdy při startu sondy v roce 1989 existovaly přirozeně videozáznamy, předtím možná taky 8mm filmy z vesmíru, ale u téhle posádky byl jeden astronaut, který se zajímal o film a měl talent. Od něho pocházela většina materiálu, ale filmovali i další členové posádky. Zmiňuju se o tomhle pilotovi, protože natočil materiál výjimečné krásy, který na mě hluboce zapůsobil. Byl zkušebním pilotem na všech existujících typech letadel amerického vojenského letectva a sloužil i jako kapitán na atomové ponorce.

Okamžitě jsem si uvědomil, že ten materiál se spolu se záznamy natočenými pod antarktickým ledem stane páteří mého scií filmu *The Wild Blue Yonder* (Svět neznámých dálav). A co víc, díky vlastní dynamice se samy od sebe poskládají do příběhu. Měli se v něm objevit i astronauti tehdejšího raketoplánu – starší o šestnáct let, ale v mém příběhu budou cestovat kosmem tak vysokou rychlostí, že na Zemi mezitím uběhne 820 let. Časoprostor se zakříví a oni se vrátí na vyliďněnou Zemi.

Trvalo několik měsíců, než jsem se s nimi všemi mohl setkat v Johnsonově vesmírném středisku v Houstonu. Když mě uvedli do velké místnosti, v níž byly rozestavěny židle do půlkruhu, seděli na nich o něco zestárlí astronauti. Věděl jsem, že všichni to jsou vysoce kvalifikovaní vědci, jedna z obou astronautek byla biochemička, druhá lékařka, jeden z mužů byl jedním z nejvýznamnějších plazmových fyziků USA – všechno *no-nonsense* profesionálové. Když jsem je pozdravil, spadlo mi najednou srdce do kalhot. Jak mám tyhle lidi přesvědčit, aby si zahráli v mém chaoticky fantazírujícím scií filmu? Stručně jsem jim vyložil, že pocházím z bavorských hor, a přitom jsem sledoval, jak se tváří. Jeden z nich, pilot Michael McCulley, měl jasné, výrazné rysy, jaké známe z kovbojských filmů. Řekl jsem, že v žádném případě nejsem produktem filmového průmyslu a že jsem se po válce naučil dojit krávy. Ještě dnes si se zpožděním a v hrůze uvědomuju, jak snadno jsem tehdy mohl takovým neopatrným řečením všechno zhatit. Přesto jsem se

zmínil o tom, že díky práci s herci a tvářemi dokážu někdy uhodnout, co v lidech vězí. Například jsem většinou schopen poznat, kdo umí podojit krávu. Obrátil jsem se na McCulleye a řekl jsem: „Sire, jsem si jistý, že vy to umíte.“ Ten vykřikl, plácl se do stehen a hned začal rukama napodobovat pohyby při dojení. Ano, naučil se dojit krávy na farmě v Tennessee, kde vyrůstal. Radši si ani nepředstavuju, do jak propastně trapné situace bych se dostal, kdybych se zmýlil. Ale ledy byly prolomeny a všichni astronauti, které bylo vidět i na onom 16mm filmu, se mého filmu zúčastnili jako herci, zestárlí o 820 let.

Jako děti jsme se v Sachrangu učili chytat pstruhy rukama. Když se objeví člověk, pstruzi prchnou pod kameny nebo pod převislé travnaté břehy a dlouho tam setrvávají bez pohnutí. Pokud je člověk opatrně nahmatá oběma rukama a v mžiku je rázně uchopí, dají se opravdu chytit. Protože jsme jako děti mívali hlad, často jsme ráno na cestě do školy odchytili na Prienském potoce jednoho nebo dva pstruhy, vyhloubili pro ně po straně mělkou nádrž, vložili je do ní a později si je na zpáteční cestě vyzvedli. Matka nám je pak usmažila na pánvi. Vzpomínám si, jak sebou čerstvě zabití pstruzi už bez hlavy na pánvi při smažení škubali. Dodnes mám před očima, jak někteří z nich sebou dokonce mrskali a poskakovali. Náš život se téměř výlučně odehrával ve volné přírodě, matka nás vždycky odpoledne bez dlouhých cirátů vyhnala na čtyři hodiny z domu, i v největším chladu. Za nastávajícího soumraku jsme pak postávali před domovními dveřmi, šaty samý sníh, a klepali se zimou. Přesně v pět matka otevřela dveře, a než nás pustila dovnitř, bez ptaní z nás proutěným koštětem smetla sníh. Měla za to, že pobyt na čerstvém vzduchu je zdravý, a my měli báječné časy hlavně proto, že téměř v každé rodině stejně jako u nás scházel otec, všechno se v tom nejlepším slova smyslu odehrávalo ve stavu naprosté anarchie. Hlavně já byl přešťastný, že doma nemáme žádného komandýra, který by nám říkal, jak se máme chovat.

Na všechno jsme přicházeli sami, bez poučování.

Vzpomínám si na mrtvé tele, které pocházelo ze sousedního dvora Sturmových a leželo ve sněhu na okraji lesa. Nejméně šest lišek za zdechlinu škubalo a tahalo, ale jakmile jsem se přiblížil, utekly. Když

bratr začal mrtvé tele ze všech stran obhlížet, vyrazila náhle z jeho břšní dutiny liška a příkrčená uháněla velkými skoky pryč. Lišky, když je něco překvapí, prchají právě v takovéhle skrčené pozici. Mnohem později, v roce 1982, jsem kráčel po lesní cestě podél německé hranice, a náhle jsem z protivětru úplně jasně ucítil lišku. Prošel jsem ostrým ohybem cesty a spatřil ji, jak si klidně bez sebemenšího tušení vykračuje přímo přede mnou. Když jsem ji potichu docházel, otočila se a na moment se příkrčila, zadek až u země, jako by naslouchala, jestli se jí zase rozbuší srdce, které se na chvíli zastavilo, a až pak, pořád ještě příkrčená, odběhla.

Jen na podzim v době jelení říje musí být člověk trochu opatrný. Jednoho cyklistu napadl rozzuřený jelen, snažil se tedy ukrýt pod malým mostkem, ale jelen ho dál pronásledoval, dokud ho nezahnaly chrastící plechovky od konzerv, které se tam všude válely. Existují i nevysvětlitelná setkání. Bratr je mi svědkem, jak byl jednou za jasného dne náhle celý svah za naším domkem plný lasiček, sbíhaly jako o život ze svahu k potoku. Nevěřím, že se mi to jen zdálo, i když by to mohlo být vysvětlení. U nás za domem jsme zahlédli jen jednou jedinkrát nanejvýš jednu, možná dvě osamělé lasičky, ale tenkrát jich tam musely být houfy. Podobné masové úprky jsou známé u lumíků, ale nikdy v životě jsem neslyšel o takovém chování u lasiček. Některé z nich prchly do hranic se dřívím, do mezer mezi kmeny, ale když jsem to tam prohledal, žádnou jsem nenašel. Celé okolí bylo plné záhad. Na cestě do vsi se na druhé straně potoka rozkládal vysoký jedlový les, říše víl, kam jsme se jako děti téměř nikdy sami neodvážili. Za domem v těsné rokli byl vodopád, přes jehož schod přepadávala dolů do tůně průzračná studená voda. Občas se do ní zřítily obrovské stromy, což tomu místu dodávalo pravěký nádech. Zhlédl jsem jednou Seppa Sturma, jak se v tůni koupe nahý a drhne si tělo rýžovým kartáčem. Nepůsobil vůbec jako lidská bytost, spíš jako obrovský strom, porostlý ve větru povlávajícím lišejníkem.

3

MYTIČTÍ HRDINOVÉ

Sepp je jednou z mytických postav našeho dětství. Pracoval jako čeledín na bezprostředně sousedícím dvorci rodiny Sturmů. Ve stáří chodil téměř vodorovně ohnutý v pase. Nám dětem připomínal obra ze šerého dávnověku. Měl mocný šedivý plnovous a v ústech mu visívala stejně nápadná fajfka. Jak velký by byl, kdyby se narovnal, se dalo odhadnout podle jeho kola. Měl sedlo tak vysoko nad rámem, že z něj mohl na pedály dosáhnout opravdu jen obr. Sepp Sturm působil jako němý, nikdy ho nikdo neslyšel promluvit. V sobotu před něho v hospodě postavili pivo, ani je nemusel objednávat. My děti jsme ho škádlily, a po cestě do školy, když sehnut k zemi jako nějaká prehistorická postava sekal trávu na opačné straně plotu, jsme na něho pokřikovaly: „Nazdar, Seppe“, a abychom z něho vymámily nějaké to slůvko, pořád jsme to až do omrzení opakovaly. Jednou, když to vypadalo, že jako obvykle v klidu seče trávu, se zničehonic ohnal po Brigittě z Bergerovic statku, která stála nejbliž plotu, a zasáhl ji kosou do těla. „Hej, ty!“ zvolal, a to byl jeho jediný slovní projev za celá desetiletí. Naštěstí špička kosy prorazila jen plechové nádoby na jídlo do školy. Od té doby jsme se k němu nepřibližovaly. Daly jsme si dvě a dvě dohromady a usoudily, že se Sepp proto tak hrozně předklání v pase, že v zimě stahuje z kopců kmeny stromů. Když se jednou při téhle práci zhroutil kůň, naložil si totiž mohutný kmen sám na rameno a od té doby chodí takhle ohnutý.

Takových záhad byla celá řada. Je-li tohle opravdu autentická vzpomínka, nevím, ale vidím stát za soumraku za domem u potoka nějakého muže. Aby mu nebylo zima, rozdělal si velký oheň. Zírá do plamenů a tvář má zbarvenou doruda. Někdo říká, že je to dezertér, který ráno zase uteče do kopců. Můžu si něco takového vůbec pamatovat, nebyl jsem tenkrát na takovou vzpomínku moc malý? Existovala i čarodějnice, která si pro mě jednou přišla a utekla se mnou, matka ji však dohonila a vytrhla mě z jejích spárů; od té doby jsem si už určitě nenadělal do kalhot a včas chodil na nočník. Na pravé ruce jsem měl pihu, ale věděl jsem, že mě tam hryzla ta čarodějka. Potom ta noční událost, o níž bezpečně vím, že k ní skutečně došlo, kdy mě matka i s bratrem Tillem vyhnala z postele a rychle nás zabalila do přikrývek, protože venku bylo chladno. Vystoupala s námi o kus výš do svahu, odkud jsme měli dobrý výhled. „Kluci,“ řekla nám, „tohle musíte vidět, město Rosenheim hoří.“ Vzplálo těsně před koncem války, údajně po náletu spojeneckých bombardérů, které pro mlhu nemohly najít cíl a vrátily se pak přes Alpy na základnu. Aby se prý zbavily nákladu, shodily jej na nepřátelské německé město. To, co jsme jako děti uviděly, mám před očima dodnes. Na konci údolí, směrem k severu, žhnulo celé nebe rudě, oranžově a žlutě, ale neplápolalo, jako když hoří oheň, celá noční obloha zvolna pulzovala, jak ve vzdálenosti čtyřiceti kilometrů od nás dohořival Rosenheim. Velký žár vykresloval na noční oblohu hrozivou zkázu světa. Tenkrát mi Rosenheim nic neříkal, ale od té chvíle jsem věděl, že venku, mimo naše stísněné údolí, existuje ještě jiný svět, nebezpečný a děsivý. Ne že bych se ho bál, ale vzbuzoval ve mně zvědavost.

Záhadou, kterou se dodnes zabývám, bylo letadlo dlouho kroužící za naším domem, jako by tam ve výšce něco hledalo. Pak jsme jasně uviděli, že shodilo cosi světlého, co vypadalo jako nějaký předmět z hliníku. Už si nejsem jistý, jestli to viselo na padáku nebo se jen tak vznášelo pod nějakým balonem. Zdálo se, že vlajka, podle níž bylo možné ten předmět rozpoznat, putuje z jednoho vrcholu stromu na druhý. I muži z údolí to viděli, a protože se už smrákalo, vydali se pátrat až ráno na druhý den. Dlouho byli pryč a vrátili se z hory až pozdě večer za tmy. Spolu s matkou jsme byly zvědaví, ale nikdo nechtěl nic

říct. Našli prý cosi tajemného, co nesměl nikdo vědět. Mělo to nějaký vojenský význam? Bylo to vůbec z tohohle světa? Nebo z nějakého jiného, cizího?

Ale i idyla krajiny kolem Sachrangu v sobě skrývala nebezpečí. Ještě roky po válce jsme jako děti nacházeli zbraně, které zahazovali nebo poschovávali prchající vojáci. Jak se Německo, obklíčené ze všech stran postupujícími spojeneckými oddíly, zmenšovalo, zůstávaly nakonec jen nepatrné neobsazené enklávy, myslím, že jedna v Duryňsku, jedna na severu u Flensburgu a jako jedna z posledních Sachrang včetně Kufsteinu na druhé straně hranice s Rakouskem, nedaleko Císařských hor. Procházely tu poslední rozptýlené oddíly spolu se skupinami werfwolfů, které chtěly ještě po konci války provádět záškodnickou činnost, zahazovaly uniformy a vyměňovaly je za civilní oblečení. Zbraně ukrývaly v seně nebo pod hranicemi dříví. Od matky vím, že když američtí okupační vojáci našli ve stodole Bergerovic statku zbraně, došlo k velkému pozdvižení. Sedlákovi hrozilo zastřelení, ale má matka, která uměla anglicky, zasáhla a podařilo se jí ho zachránit, protože on o tom úkrytu skutečně nevěděl. Já sám jsem našel v hromadě dříví pistoli a už si nejsem jistý, jestli jsem z ní vystřelil, ale představoval jsem si, jak s ní něco v lese ulovím. Pozoroval jsem dělníka pracujícího na silnici, jak vystřelil na poli samopalem do hejna vran a jednu zabil. Silničáři si ji pak oškubali a uvařili z ní ve velkém hrnci polévku. Protože jsem měl hlad, připojil jsem se k nim a poprvé v životě jsem uviděl, jak v polévce plavou dvě masná oka, byla to pro mě hotová senzace. Ale nakonec mi z ní nedali ani ochutnat. Později jsme si my děti dokázaly z karbidu vyrobit vlastní výbušniny. Vůbec nejkrásnější bylo nechat je vybuchnout v betonové rouře, která procházela pod silnicí. Stály jsme nad ní a zažívaly ten zvláštní pocit, když nás detonace lehce nadzvedla. Matně si taky vzpomínám, jak nás matka i s našimi kamarády svolala a vystřelila před námi z pistole do silného bukového polena. Na druhé straně se dřevo roztržštěné projektilom rozletělo na kusy. Udělalo to na nás tak silný dojem, že už nebylo nutné něco zakazovat, všechno jsme pochopily. Od té chvíle bylo jasné, že už nikdy v životě nezamíříme zbraň na člověka, ať nabitou, nebo nenabitou, dokonce ani pistoli na hraní.

Patřím ke generaci, která je v dějinách svým způsobem ojedinelá. Lidstvo přede mnou zažilo velké přelomové chvíle, například přechod z evropské reality do světa po objevení Ameriky nebo ze světa řemesel do věku průmyslu, ale byla to pokaždé zkušenost jednoho velkého přelomu. Ale já, i když jsem neměl se zemědělstvím přímo nic společného, jsem uviděl a zažil, jak se pole ještě sekala ručně kosami, jak se po seči obracelo seno a vozy tažené koňmi a naložené velikými vidlemi je pak svážely do stodol. Čeledíni pracovali jako nevolníci ze středověkých feudálních dob. Potom jsem poprvé spatřil mechanický obraceč, který, pořád ještě tažený koněm, vyhazoval seno paralelně upevněnými vidlemi, zažil jsem první traktor a překvapeně zíral na první dojíací stroj. To byl přechod k průmyslovému zemědělství. Ale mnohem později jsem viděl i zemědělství hospodařící na rozlehlých polích amerického Středozápadu, kde úrodu sklízely na míle dlouhých lánách mohutné, v řadách vedle sebe jedoucí kombajny. Ta monstra nerušil jediný člověk, třebaže každé mělo osádku, byla navzájem propojena v síti a v každém kokpitu bylo několik počítačových obrazovek. Kombajny byly řízeny automaticky přes systém GPS, který umožňoval dodržovat matematicky přesné linie. Kdyby je řídil člověk, nevyhnutelně by se celý konvoj po čase zvlínil a by byl nucen projíždět po stále zakřivenějších obloucích. Osivo bylo geneticky modifikováno. A před nemnoha lety jsem byl svědkem prvního robotického zemědělství, v němž už vůbec nepůsobí lidé. Roboti vysazují osivo ve sklenicích, zavlažují je, regulují osvětlení a teplotu, sklízí úrodu, a nakonec balí hotové produkty, připravené k odvozu do supermarketů.

Podobně jsem zažil i obrovské přelomy v komunikaci od archaických dob až po dnešek. Vzpomínám si na zaměstnance obecního úřadu ve švábském Wüstenrotu, hodinu cesty z Mnichova a Sachrangu, kde jsme později s bratrem žili u otce. V obci tehdy existoval herold neboli hlasatel. Myslím, že dnes už pro tuhle funkci neexistuje slovo, v angličtině je ale stále běžné říkat *town crier*. Na vlastní oči jsem zažil, jak vycházel vzhůru po vesnické silnici k Raitelbergu a zvoněním na sebe upouštěval pozornost. Před každým čtvrtým domem se zastavil, zvolal „na vědomost se dává“ a oznamoval nařízení a termíny, jež vydávala místní

správa. Už od raného dětství jsem věděl, co to jsou noviny a rádio, ačkoli jsme neměli vždycky proud, ale neviděl jsem jediný film a o kině jsem neměl ani ponětí. Nevěděl jsem, že něco takového vůbec existuje, až se jednoho dne v jediné místnosti sachranské vesnické školy objevil muž s projektorem a promítl nám dva filmy. Neudělaly na mě ovšem nijak velký dojem. V obci nebyl ani telefon, zatelefonoval jsem si vlastně až ve svých sedmnácti letech. Televize se objevily až v šedesátých letech, poprvé jsme zhlédli v Mnichově v rodině domovníka v patře nad námi televizní zpravodajství a přenos fotbalového zápasu. Zažil jsem začátek digitálního věku, internet, vyslechl si sdělení, které nebylo od lidí, ale zprostředkovaly je algoritmy. Dostával jsem maily, které mi poslali roboti. Sociální média od základů změnila veškerou komunikaci, třebaže já sám je nevyužívám. Videohry, sledování a dozor, umělá inteligence – taková koncentrace radikálních převratných věcí nikdy v historii nebyla a já si ani nedokážu představit, že by budoucí generace mohly v jediném životě prožít tolik zásadních zvratů.

Naše dětství bylo archaické. Neměli jsme tekoucí vodu, museli jsme pro ni chodit s vědrem ke studni, která za mrazů často zamrzla. Měli jsme u domu jen jeden suchý záchod a v něm prkno s otvorem. Protože záchod neměl pořádné bednění a v zimě mezi spárami profukoval sníh, stavěla nám matka raději do chodby vědro. To jsme využívali jako záchod, ale za větších mrazů v něm všechno ztuhlo do jediné hroudy. Topit se mohlo jen v kuchyni, kde byla malá plotna s dřívím. V přílehlém, jen dva metry širokém pokojíku, v němž jsme s bratrem spali na patrové posteli, ani v matčině ložnici žádné topení nebylo. Neměli jsme ani pořádné matrace. Matka si je nemohla dovolit, a tak si sama zhotovovala náhradu tím, že plnila hrubé látkové pytle senem z usušeného kapradí. Protože je však sekala kosou, mělo tak špičaté konce, že usušené stvoly byly ostré jako ořezané tužky a každá změna polohy ve spaní nás probudila. Usušené kapradí se taky zakrátko stlačilo do malých oblých žoků a ani prudké protřásání nedokázalo zabránit tomu, aby se nevytvářely tuhé, jako beton tvrdé prolákliny. Jejich vinou jsem v celém dětství jednou jedinkrát nespal na rovné ploše. V zimě bylo někdy tak mrazivé počasí, že nám deky přetažené přes hlavu promrzaly v tvrdý

led v místech, kde jsme si nechávali otvor pro dýchání. Ložnice byla tak těsná, že se mezi patrovou postel a zeď vešla jediná židle. Těsně pod stropem bylo prkno s uskladněnými jablky, která byla cítit po celé místnosti. V zimě se scvrkávala a mrzla, ale když roztála, dala se pořád ještě jíst.

Lékařské ošetření téměř neexistovalo a matku, protože měla doktorský titul, všichni považovali za lékařku, přestože se neustále snažila všem vysvětlit, že je bioložka. Vedoucí její dizertační práce byl pozdější nositel Nobelovy ceny Karl von Frisch, dizertaci napsala o sluchu ryb. Přehrávala jim v laboratorním akváriu melodii na zobcovou flétnu a ony se na ni učily reagovat: buď prchly, nebo se zvědavě vynořily nad hladinu, protože při určité melodii dostávaly najíst. Ve vsi ji však i tak v případě nouze volali na pomoc. Sousedův sotva čtyřletý kluk se natáhl k velkému hrnci na sporáku, aby ho sundal, ale převrhl ho a vařící voda ho zalila od brady po krku přes celý trup až ke stehnům. Popáleniny byly hrozné a matku zavolali, když už klukovi ani pořádně netlouklo srdce. Moc se s ním nepárala, vrazila mu adrenalinovou injekci žebry rovnou do srdečního svalu a kluk přežil. Po letech si jednou uprostřed vyučování svlékl košili a ukázal mi svůj zjizvený trup. Tehdy umíralo hodně dětí. Na Bergerově statku přicházeli Beni, mladý sedlák, a jeho žena Rosel hned po porodu o jedno dítě za druhým. Novorozenci trpěli krevní neslučitelností, která se dá dneska snadno napravit transfuzí. Nakonec adoptovali okupační dítě, Brigittu. Patřila k užšímu okruhu dětí kolem Bergerovic statku. Vzpomínám si, že když Rosel zase jednou otěhotněla a porodila v Aschau další dítě, přivezli ji autem zpátky a já se divil, kde že má to děcko. Vtom na statek přiběhla s pláčem Brigitta, naklonila se nad žlab u studně a omývala si studenou vodou obličej. A já pochopil, že i tohle dítě, už osmé v řadě, zemřelo. Nakonec však přece jen měli synka Benna, který přežil a já s ním dodnes udržuju kontakt. Z Brigitty se stala číšnice v kavárně v Aschau, zemřela ovšem mladá na rakovinu prsu.

S bratrem Tillem jsme vyrůstali ve velké chudobě, ale ani jsme ji moc nevnímali, snad s výjimkou prvních dvou tří let po válce. Byli jsme sice pořád hladoví a matka nám nedokázala sehnat dost jídla, ale jedli jsme

saláty z listů pampelišky a pili sirup z jitrocele a čerstvých výhonků jedlových větví. Saláty byly dobré proti kašli a nachlazení, sirup nahrazoval cukr. Jen jednou týdně jsme dostávali ve vsi u pekaře výměnou za potravinové lístky podlouhlý pecen chleba. Matka na něj dělala nožem značku pro každý den, od pondělí do neděle, ale stačilo to tak zrovna na jeden krajíc pro každého. Když už jsme nemohli hlady vydržet, dostali jsme kousek z následujícího dne, protože matka doufala, že pro nás ještě něco k jídlu sežene, ale většinou jsme celý pecen snědli do pátku a přes sobotu a neděli nám bylo obzvlášť zle. Nejsilnější vzpomínkou na matku, která se mi navždy vryla do paměti, je chvíle, kdy se oba držíme matčiny sukně a brečíme hlady. Matka se nám náhle prudce vytrhla a začala vířit v kruhu, ve tváři výraz hrozného hněvu a zoufalství, jaký jsem u ní do té doby a pak už nikdy nezažil. Nakonec se zklidnila a s dokonalým ovládním řekla: „Chlapci, kdybys si to mohla vyříznout z žeber, tak bych to udělala, ale nemůžu.“ Od té chvíle jsme si odvykli před ní naříkat a dodnes je mi jakékoli bolestivost protivná.

Chudoba byla všude a my ji kromě řídkých případů nevnímali jako něco neobvyklého. V oné jediné místnosti vesnické školy, která sloužila pro souběžné vyučování prvních čtyř tříd, byly i děti ze statků na samotách vysoko nad údolím, kde vládla opravdová nouze. Jedním z nich byl Louis Hautzen, který chodil bez ustání pozdě, téměř denně, myslím, že musel každé ráno ještě před svítáním pomáhat ve chlévě, a to ho zdrželo. V zimě přijížděl z kopce úvozem dolů na rohačkách a byl pak každý den od hlavy až k patě celý od sněhu. Vyučování už dávno začalo, Louis napochodoval do třídy a bez pozdravu jen smýkal za sebou zledovatělé sáně. Pro naši učitelku slečnu Hupfauerovou měl pokaždé stejné vysvětlení: „Slečno, strašně to se mnou házelo.“ Louisovu tvář si už nevybavuju, zato jeden den začátkem léta, kdy si na sobě nechal chlévem páchnoucí kazajku a slečna mu řekla, ať si ji v tom teplém počasí svlékne. Louis dělal, že ji neslyší, a nereagoval ani na další její podrážděné příkazy, až ho nakonec musela plesknout rákoskou přes ruku. K tomu musím říct, že slečna Hupfauerová byla jinak báječná ženská, která v nás přesto, že musela souběžně učit čtyři třídy, dokázala vzbudit zájem o vědění a celkově v nás podporovala nadšení a zvědavost pro

věc a životní sebejistotu. Rákoska tehdy patřila k obecnému výchovnému inventáři a nikomu nevadila. Nepřipadalo nám ani zvláštní, když jsme museli za špatné chování klečet vepředu na stupínku a za obzvlášť nevhodné chování na dřevěném polenu. Louis se pořád zdráhal si kazajku svléknout a všichni ve třídě, mohlo nás být chlapců a děvčat mezi šesti a deseti lety dobře pětadvacet, jsme zpozorněli. To jeho tíseň ještě zvyšovalo, a tak začal neslyšně vzlykat. Dodnes mi ten jeho tichý pláč svírá srdce. Konečně se vysvlékl a pod bundou měl jedinou košili, kterou vlastnil. Byla tak zapraná a potrhaná, že mu sahala v cárech jen k nadloktí. Nato se rozplakala i učitelka a kazajku mu zase navlékla.

Se slečnou Hupfauerovou jsem se nedávno setkal na třídním srazu po sedmdesáti letech v Sachrangu. Jmenovala se už jinak, protože se mezitím vdala a posléze ovdověla. Ale i ve věku přes devadesát let byla stále neodolatelně srdečná a plná nadšení. Tenkrát v mém dětství věřila, že mám před sebou neobyčejný život, sama matka mi to už v mém dospělém věku několikrát potvrdila. Přitom jako dítě jsem nijak zvláštně nepůsobil, nanejvýš v negativním smyslu. Byl jsem tichý, spíš uzavřené dítě, se sklonem k prchlivosti, v jistém smyslu pro své okolí nebezpečné. Dlouho jsem třeba dokázal dumat nad tím, proč 5×6 dá stejný výsledek jako 6×5 . Dokonce to platilo i obecně, 11×14 dávalo stejný výsledek jako 14×11 . Ale proč? V číslech se skrýval zákon, který jsem dlouho nechápal, až jsem si to jednou znázornil vizuálně. Složil jsem si nejdřív obdélník se stranami o 6 a 5 kamíncích vedle sebe, a pak ho pootočil o 90 stupňů – a princip byl najednou zřejmý. Dodnes mě vzrušují otázky spojené s teorií čísel, jako třeba Riemannova hypotéza o rozvržení prvočísel. Nechápu z toho nic, dočista vůbec nic, protože mi schází matematický aparát, ale myslím, že jde o nejvýznamnější ze všech dosud nerozřešených matematických otázek. Před několika lety jsem se setkal s asi největším žijícím matematikem Rogerem Penrosem a chtěl se od něho dozvědět, jak přistupuje k matematickým problémům, jestli s pomocí abstraktní algebry, nebo formou vizualizace. V jeho případě je to prý výlučně vizualizace.

Ale zpátky do mého dětství. Bylo ve mně cosi temného. Ačkoli si na to sám nevzpomínám, brával jsem si prý do ruky kámen a neustále jím

tloukl o zem, až si matka dělala starosti, co se děje. Byl jsem obrácen do sebe, tichý, ale cosi ve mně běsnilo a působilo jí oprávněné starosti. Svou výbušnost a prchlivost jsem ovládnul, až když naši rodinu postihla katastrofa. Muselo mi být už třináct nebo čtrnáct let a žili jsme v Mnichově, když jsem se dostal se svým starším bratrem Tillem do prudkého sporu. Vždycky jsme patřili a dodnes patříme bezvýhradně jako sourozenci k sobě, ale občas jsme se rozhádali a prali se potom jako divoši. Bylo to přirozené a akceptovatelné. Jenže při jedné takové divoké hádce, která souvisela, jak si matně vzpomínám, s opatrováním našeho zlatého křečka, jsem v záchvatu zuřivosti zranil bratra nožem. První bodnutí ho zasáhlo do zápěstí, a když se ohnal, bodl jsem ho do stehna. Všude v pokoji byla krev. Zděsil jsem se, co jsem to provedl. V té chvíli mi došlo, že se musím změnit, okamžitě a bez odkladu, a to znamenalo nekompromisní kázeň. To co se stalo, bylo prostě neslýchané. Vyvolal jsem v rodině největší myslitelný ořes, který ji mohl celou zničit. Po svolání krátké porady a bližším ohledání ran, které ve skutečnosti nebyly nebezpečné, jsme se rozhodli, že bratra nenecháme ošetřit v nemocnici, protože by to bezpochyby mělo za následek policejní šetření. Obvázali jsme ho, vytřeli krev z podlahy, a dlouho pak ještě seděli jako omráčení. Dodnes své tehdejší zděšení cítím až do morku kostí. Protože Tillovi jeho rány nikdo nesešil, má na sobě pořád patrné jizvy. Já se pak podrobil absolutní disciplíně, dodnes se jí část mé bytosti naprosto podrobuje. Ale mezi mnou a Tillem pořád vládne drsná, často v žertu míněná, byť neomalená hrubost, již někdy nezasvěcenci přes náš nerozlučný vztah nechápou. Před pár lety jsme se sjeli k rodinnému setkání na španělské pobřeží, kde bratr tehdy žil. Na jeho pozvání jsme strávili báječný večer v rybí restauraci. Ve chvíli, kdy jsem studoval jídelníček, mi Till zničehonic položil přátelsky ruku kolem ramen, jenže za chvíli mi za zády začal stoupat dým a něco mě tam hrozně štípalo, až jsem si uvědomil, že mi zapalovačem zezadu zapálil košili. Za všeobecného zděšení jsem si ji strhl z těla, ale my dva se přitom mohli potřhat smíchy. Nikdo z přítomných ten žert nedokázal pochopit. Někdo mi pro zbytek večera půjčil tričko, zatímco zrudlou pokožku na zádech muselo zchladit Prosecco.